

Psalm 2:10 – Gaat het hier om rechters of machthebbers?

Psalm 2:10 heeft het traditioneel over koningen en rechters. De vraag is of men in plaats van met ‘rechters’ liever met ‘machthebbers’ of ‘leiders’ zou moeten vertalen.

Deze vraag dringt zich op na lezing van een artikel in het tijdschrift *‘Interpretatie’*, maart 2011. Van de hand van Dr. A.J.C. Verheij verscheen de verhandeling: *Verdelen of heersen – ‘sjafat’ in het Oude Testament*, een artikel dat voornamelijk draait om het Bijbelboek Rechters of Richteren (het is ook te vinden op internet onder de naam van de auteur en de titel van het artikel). In het Hebreeuws heet het Bijbelboek **Sjof.Tiém**, het meervoud van **SJoféeT**; daarmee wordt verwezen naar degenen die optraden als leiders van het volk in moeilijke tijden. Verheij concludeert na een analyse van het betreffende werkwoord en een aantal teksten: ‘In dit licht bezien zou het beter zijn om het zevende bijbelboek niet Rechters (of Richteren) te noemen, maar iets als Aanvoerders, Leiders.’

Als dat juist is dan heeft dat wellicht ook invloed hebben op de weergave van het woord elders, zoals in Psalm 2:10, het onderwerp van deze vraag, en wellicht ook met consequenties voor andere Psalmteksten. Het is nuttig om dat te onderzoeken. Ter oriëntatie eerst een overzicht van Psalm 2:10 in een aantal vertalingen.

<i>Transliteratie:</i>	w."atáah	m.laachiém	haS.kiéloe	hiwaas.roé	SJof.Téel	áareTS
<i>Woord-voor-woord:</i>	en nu	koningen	weest verstandig	laat u terechtwijzen	rechters	van aarde
<i>Statenvertaling:</i>	Nu dan, gij koningen, handelt verstandiglijk;			laat u tuchtigen, gij rechters der aarde!		
<i>Herziene Statenvertaling:</i>	Nu dan, koningen, handel verstandig.			Laat u onderwijzen, gij rechters van de aarde.		
<i>NBG:</i>	Nu dan, gij koningen, weest verstandig,			laat u gezeggen, gij richters der aarde.		
<i>NW:</i>	Nu dan, o koningen, handelt volgens inzicht;			Laat U corrigeren, o rechters der aarde.		
<i>Soncino – The Psalms:</i>	Now therefore, O ye kings, be wise;			Be admonished, ye judges of the earth.		
<i>A.C. Feuer - Tehillim:</i>	And now, O kings, be wise,			be disciplined, O judges of the earth.		
<i>Buber/Rosenzweig – Preksungen:</i>	Und nun, Könige, begreifts,			nehmet Zucht an, Erdenrichter!		
<i>Baethgen:</i>	Und nun, ihr Könige, seid verständig,			lasst euch warnen, ihr Richter auf Erden!		
<i>Gerhardt/van der Zeyde:</i>	Komt heden, koningen, tot inzicht,			laat u leren, bestuurders der wereld!		
<i>Willibrordvertaling (1996):</i>	Nu dan, koningen, kom toch tot inzicht,			jullie vorsten van de aarde, laat je vermanen;		
<i>Groot Nieuws Bijbel:</i>	Nu dan, koningen, wees verstandig,			wees gewaarschuwd, leiders van de aarde!		
<i>Naardense Bijbel:</i>	Koningen, komt nu tot inzicht! -			rechters op aarde, weest gewaarschuwd!		
<i>NBV:</i>	Daarom, koningen, wees verstandig,			wees gewaarschuwd, leiders van de aarde.		
<i>NIV:</i>	Therefore, you kings, be wise;			be warned you rulers of the earth.		
<i>TLVG:</i>	Nu dan, koningen, weest verstandig;			rechters der aarde, laat zelf corrigeren.		

Ook al is de rol en de betekenis van de **Sjof.Tiém** het vertrekpunt, het gaat uiteindelijk om het daaraan ten grondslag liggende werkwoord, de stam **SjafáaT**, waarvan **SJoféeT** het onvoltooid deelwoord is. Dit werkwoord heeft traditioneel de betekenis ‘rechtspreken’, ‘to judge’, zoals onder andere in het bovenstaande overzicht te zien is. Verheij komt echter tot een ander standpunt. Hij vergelijkt **SjafáaT** met overeenkomstige woorden in verwante talen, specifiek met de Noordwest-Semitische taal; het woord heeft daar vooral de betekenis van ‘machtsuitoefening’. Dat begrip zou vervolgens aan de wieg hebben gestaan van de Hebreeuwse werkwoordstam, waarna de betekenis zich verder zou hebben ontwikkeld. Hij beschrijft vervolgens het veld aan betekenissen van het werkwoord. Voor **SJoféeT** geeft hij de betekenisvarianten:

- ‘iemand die in het algemeen bepaalt wat er gebeuren moet,
- en die in het bijzonder kan bepalen hoe een geschil moet worden beslecht’.

In de eerste omschrijving ziet men gemakkelijk de aanvoerder die de leiding heeft in ongewisse tijden. In de tweede gaat het om de beslechting van een geschil tussen twee partijen; in dat geval ligt de nadruk op het rechtspreken met autoriteit, zoals de verwijzing naar Deut. 1:16 ook laat zien. Verheij concentreert zich echter op de ‘rechters’ in het gelijknamige boek en zegt vervolgens:

- ‘De *Sjofíem* zijn immers leiders, een soort krijgsheren eigenlijk, die opstaan om de Israëlieten te bevrijden als die weer eens voor straf in handen van hun vijanden gevallen zijn. Rechtspraak is echt niet hun *core business*.’

Dat klinkt aannemelijk. Vervolgens concludeert hij:

- ‘Wie *sjafat* beperkt tot rechtspraak doet de betekenis van deze wortel tekort’.

Zijn analyse van het werkwoord brengt hem ertoe de bovengenoemde omschrijving van de **Sjof.Tiém** niet te beschouwen als een uitzondering, maar veeleer als de essentie en de oorsprong van het werkwoord. Daaraan voorafgaande schreef Verheij al expliciet:

- ‘Rechtspreken is niet de kernbetekenis van *sjafat*, maar een afgeleide betekenis, een verbijzondering. Niet het eerlijk verdelen, maar het heersen is waar het eigenlijk om draait’.

Een markante uitspraak. **SjafáaT** heeft in zijn optiek blijkbaar een andere kernbetekenis dan doorgaans wordt aangenomen.

Deze conclusie veronderstelt echter dat voor de **Sjof.Tiém** inderdaad de vlag de lading dekt. Maar is dat zo? Een andere mogelijkheid is dat de werkelijkheid juist anders was/werd dan de naam van de naam van de functie.

Een paar voorbeeldjes uit de vaderlandse geschiedenis, beroepsnamen die op een bepaald moment niet meer overeenkwamen met de werkelijkheid: Rutger Jan Schimmelpenninck was begin 19^e eeuw staatshoofd van het Bataafse Gemenebest (opvolger van de Bataafse Republiek), toch heette zijn functie ‘raadpensionaris’ – in feite een anachronisme. Een andere functie: ‘stadhouder’. Dat had niets met de Nederlandse stad van doen, het betekent ‘plaatsvervanger’, maar ook die naam klopte later niet meer met de inhoud.

Welbeschouwd gaat het echter niet om de vraag of het in principe rechters of krijgsheren wáren, maar gaat het vooral om de betekenis van het woord **SjafáaT** en **SJoféeT**. Als dat laatste tóch de betekenis ‘recht bevorderend’ zou hebben, dan kon die naam op een bepaald moment zijn gaan dienen als functieomschrijving, hoe de werkelijkheid ook was – hoewel ook dat nog te bewijzen zou zijn. Speculeren heeft echter weinig zin, liever de aanwijzingen in de Bijbel zelf te beschouwen.

Beschouwen we om te beginnen enkele handboeken:

- **The Complete Hebrew-English Dictionary** van R. Alcalay:
SjafáaT: *to judge, bring to judgement, admister justice, adjudicate, execute judgement; to rule, govern; to condemn, punish, to vindicate; to consider*
- Benjamin Davidson geeft in **The Analytical Hebrew and Chaldee Lexicon**:
SjafáaT: -I. *to judge, admister justice, (...) to decide between*, -II. *to judge, do justice to, to defend or vindicate the cause of any one*
-III. *to condemn, punish*, -IV. *to rule*, SJofoeT: *a judge, ruler*
- Koehler / Baumgartner in **Lexicon in Veteris Testamenti Libros**:
SjafáaT: *decide, settle a dispute between, settle a cause, help ... to his right, decide, judge, etc.* SJofoeT: *judge (who settles a cause, helps to one's right)*
- Brown/Driver/Briggs noemen in **Hebrew and English Lexicon of the Old Testament**:
SjafáaT: *judge, govern (...)* -I. *act as a law-giver, judge, governor* -II. *decide controversy* -III. *execute judgment*
- **Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament** onder redactie van Jenni/Westermann:
SjafáaT: richten
a) Über die "Grundbedeutung" des Stammes špf gibt es eine langandauernde Auseinandersetzung: (...) Die Parallelen in Ugarit ... zeigen ... dass špf ein "westsemitischer Terminus herrschaftlicher Art" ist, der "Zivilverwaltung und Rechtsprechung" umfasst. Diese Übersicht zeigt dass eine Einengung auf nur richterliches Entscheiden nicht berechtigt ist. špf scheint zu den Stämmen zu gehören, bei denen die Suche nach einer "Grundbedeutung" nicht erhellend ist (...), sachdienlicher ist es, anhand fester Wendungen mit špf die volle Bedeutungsvarianten zu erfassen. (...)
b) špf – so die vielleicht allgemeinste Beschreibung – bezeichnet ein Handeln, durch das die gestörte Ordnung einer (Rechts-)Gemeinschaft wiederhergestellt wird. Das špf –Handeln findet statt in einem "Dreiecksverhältnis": zwei Menschen oder zwei Gruppen von Menschen, deren Verhältnis nicht intakt ist, werden durch das špf eines Dritten oder Dritter wieder in den Zustand des salom gebracht. Dies wird am deutlichsten in der Wendung "richten zwischen X und Y". (...) Die Bedeutungsbreite von špf bringt es mit sich, das špf (...) sich allen Stadien der Rechts- und Institutionengeschichte angepasst hat: es bezeichnet sowohl das "richten" im schiedsgerichtlichen Verfahren des Sippenältesten- und das Torgerichts als auch die autoritären Entscheidungen des Familienvaters und der Richter der späteren Zeit. Daher ist špf auch das Normalwort für "richten". im AT. (...)
c) Das Part. šofel findet sich als Amtstitel "Richter" erst von den mittleren Königszeit an und dann vor allem in Texten aus dem Südreich. (...) In den Beamtenlisten Davids und Salomos taucht der Titel noch nicht auf. Erst in den prophetischen Listen begegnen "Richter". (...) Die deuteronomische Aufzählungen Jos. 8:33; 23:2; 24:1 sind von den viel diskutierten Bestimmungen Dtn 16:18; 17:9ff; 19:16ff; 21:1ff; 25:2 abhängig, in denen vor allem das Nebeneinander von Priestern und Richtern, Richtern und šofetim schwierig ist. (...) Die (deuteronomische?) Richter der vorstaatliche Zeit werden nur in Ri. 2:16-19; 4:4 (die Richterin Debora); 2 Sam. 7:11; 2 Kon.23:22; 1 Chron. 17:6,10; Ruth 1:1 als šofetim bezeichnet (...).

Qua datering wordt er in dit laatste commentaar een onderscheid gemaakt tussen de oudste boeken van de Pentateuch en Deuteronomium – kennelijk zien de auteurs daarin een groot tijdsverschil. Op grond daarvan worden bepaalde passages gezien als van een veel latere datum en ziet men het woordgebruik meer als een terugprojecteren. Ik signaleer het punt alleen, dat is verder aan de lezer. Er is echter wel een relatie met het standpunt van dr. Verheij. En zeker is dat de SJofoeT uit de tijd van Jifta en Simson een andere is dan de SJofoeT uit de latere, meer georganiseerde samenleving ten tijde van de koningen. Waarmee niet gezegd is dat daarmee de zaak is afgedaan.

Een paar opmerkingen vooraf naar aanleiding van de verschillende commentaren.

- In ieder geval moet worden vastgesteld dat al de genoemde handboeken de betekenis 'to judge' als eerste woordbetekenis noemen.
- Er lijkt verder overeenstemming te bestaan over de gedachte dat het rechterlijke begrip meer is dan een 'nur richterliches Entscheiden' (Jenni/Westermann). Het is dan ook niet juist om bij de rechterlijke kant van het spectrum alleen te denken aan het aangeven van wie gelijk/ongelijk heeft, de rechtspraak in beperkte zin. Ook als het om juridische kwesties gaat, gaat het niet alleen om het verdict maar ook om het effectueren daarvan. Als de bevordering van het recht een mate van macht impliceert, dan kan de doelstelling 'het recht te herstellen' mijns inziens niet worden ontzegd aan degenen die na Jozua met gebruik van macht optraden om het volk weer op de rechte weg te helpen. Dat principe geldt trouwens ook bij rechters in toga in onze tijd, ook al is de eerste indruk misschien anders; achter een ambtelijk decorum gaat ook nu de afdwingbaarheid van de uitspraak schuil, een compleet justitieel apparaat met uitgebreide machtsmiddelen.

In de analyse zou het naar mijn mening niet zozeer moeten gaan om de etymologie van het woord, hoe boeiend dat ook is. Het komt vaker voor dat een bepaald woord in een verwante taal een andere betekenis krijgt; dat aspect is ook hier niet uit te sluiten. Het zou naar mijn mening toch moeten gaan om het feitelijke gebruik in het Bijbelse Hebreeuws en om de betekenissen die daaruit moeten worden afgeleid, zowel de hoofdbetekenis als de afgeleide betekenissen. Daarbij uiteraard rekening houdend met de mogelijkheid dat betekenissen in de loop der tijd kunnen verschuiven. En die verschuivingen zijn natuurlijk ook interessant.

Op de volgende bladzijde volgt een overzicht van de plaatsen waar het zelfstandig naamwoord of het werkwoord voorkomen. Ik beperk me tot de boeken vanaf Genesis tot en met Samuël, dat is dus de historie vanaf het begin tot en met de tijd van de 'rechters'. Ik zal ook de vermeldingen in de Psalmen noemen om die in ieder geval ook te beschouwen. Als het ook qua grondbetekenis gaat om leiders of aanvoerders, dan zou men in een aantal gevallen de vertaling immers ook elders hebben aan te passen, een aantal Bijbelvertalingen doen dat. Dan is het ook nuttig om de relevante teksten in de vertaling *Tot lof van God* te beschouwen. Hieronder de Psalmteksten die dan van belang zijn.

Lisowsky's *Konkordanz zum Hebräische Alten Testament* noemt

- het zelfstandige naamwoord in de Psalmen voor in Psalm 2:10, 7:12, 9:5, 50:6, 75:8, 94:2, 109:31, 141:6 en 148:11;
- het werkwoord in 7:9, 9:9, 9:20, 10:18, 26:1, 35:24, 37:33, 43:1, 51:6, 58:2, 58:12, 67:5, 72:4, 75:3, 82:1,2,3,8, 96:13, 98:9 en 109:7.

Per genoemde tekst heb ik ter oriëntatie aangegeven of het vooral gaat om een rechterlijke beslissen (R), of om een beslissend optreden door het volk in de strijd te leiden of aan te voeren, of om het functioneren (B), of om de ten uitvoerlegging van straf (S), of voorlopig als blanco. Dat is een eerste en globale indicatie om de gedachten te bepalen, later nog een korte toelichting – men kan de teksten nalezen om zich zelf een oordeel te vormen. Bij de werkwoorden staat het Hebreeuws niet altijd, wel bij het zelfstandig naamwoord. Het is nuttig om op grond van de tekst te bedenken welke betekenis op die plaats het beste bij het woordje **SJoféeT** past: ‘Rechter’ of ‘Aanvoerder/Leider’.

Gen. 16:5	R	Saraï zegt: ‘Moge Jehovah oordelen tussen mij en jou, Abram.’
Gen. 18:25	R	Jehovah wordt door Abraham de SJoféeT van heel de aarde genoemd.
Gen. 19:9		Lot wordt beschuldigd: wa-jiSJ.póT SJafóT .
Gen. 31:53	R	Laban tot Jakob: ‘Moge Abrahams God oordelen tussen u en mij’.
Ex. 2:13-14	R	Twee ruziënde mannen honen de interveniërende Mozes: ‘Wie heeft u tot vorst en SJoféeT over ons aangesteld?’
Ex. 5:21	S	In een conflict met Israëls gezagsdragers in Egypte zeggen die tot Mozes en Aäron: ‘Moge Jehovah jullie oordelen’.
Ex. 18:13	R	Mozes leidt rechtzittingen.
Ex. 18:16	R	Mozes geeft aan dat het rechtspreken tot zijn taak behoort.
Ex. 18:22	R	De aanstelling van meerdere rechtsprekenden om Mozes te ontlasten.
Ex. 18:26	R	De aangestelde personen behandelen de kleinere zaken, de grotere gaan naar Mozes.
Lev. 19:15	R	Normen voor het rechtspreken. Geen onrecht maar gerechtigheid!
Num. 25:5	S	Bij Baäl van Peor: SJof.Tiém leggen Gods straf ten uitvoer.
Num. 35:24	R	Rechtspraak tussen een bloedwreker en iemand die van doodslag wordt beschuldigd.
Deut. 1:16	R	Herinnering voor SJof.Tiém inzake de regels bij de rechtspraak.
Deut. 16:18	R	SJof.Tiém en beambten moeten worden aangesteld om het volk rechtvaardig te ‘berechten’.
Deut. 17:8-12	R	Richtlijnen voor de berechting van zware gevallen – daarbij worden priesters, leviëten en de SJoféeT genoemd.
Deut. 19:17-19	R	SJof.Tiém moeten optreden bij geschillen en onderzoek doen.
Deut. 21:1-2	R	Procedure voor onderzoek door oudere mannen en SJof.Tiém bij een geval van doodslag.
Deut. 25:1-2	R	Rechtspreken tussen partijen inzake een geschil. De SJoféeT legt straf ten uitvoer, bv. het toedienen van stokslagen.
Joz. 8:32-33	R	Tot de bestuurlijke infrastructuur behoren oudere mannen, hoofden en SJof.Tiém .
Joz. 23:1-2, 24:1	R	Tot de bestuurlijke infrastructuur behoren oudere mannen, hoofden en SJof.Tiém .
Recht. 2:16-19	B	Inleiding op het fenomeen SJof.Tiém . Deze personen redden het volk uit de hand van hun vijanden.
Recht. 3:9-11	B	Othniël redder, strijdt en wint; hij ‘richt’, wa-jiSJ.póT , Israël 40 jaar lang, ook toen het land rust genoot.
Recht. 4:4-5	R	Deborah deed rechterlijke uitspraken, SJof.Táah , van waar zij woonde.
Recht. 10:1-2	B	Tola trad op, wa-jiSJ.póT , om Israël te redden; hij behield die functie 23 jaar lang.
Recht. 10:3	B	Jaïr trad op, wa-jiSJ.póT ; hij behield die functie 22 jaar.
Recht. 11:27	R	Jehovah wordt door Jefta aangeroepen als SJoféeT om te oordelen tussen Ammon en Israël.
Recht. 12:7	B	Jefta trad op, wa-jiSJ.póT , gedurende 6 jaar.
Recht. 12:8-9	B	Ebzán trad op, wa-jiSJ.póT ; hij behield die functie 7 jaar.
Recht. 12:11	B	Elon trad op, wa-jiSJ.póT ; hij behield die functie 10 jaar.
Recht. 12:13-14	B	Abdon trad op, wa-jiSJ.póT ; hij behield die functie 8 jaar.
Recht. 15:20, 16:31	B	Simson trad op, wa-jiSJ.póT , gedurende 20 jaar.
Ruth 1:1:	B	De dagen dat de SJof.Tiém er waren ...
1 Sam. 3:13	S	Jehovah kondigt aan dat het huis van Eli zal worden geoordeeld.
1 Sam. 4:18	B	Eli heeft 40 jaar ge- SJafáaT over Israël.
1 Sam. 7:6	S	Samuël onderhoudt het volk (SJafáaT) over hun zonde.
1 Sam. 7:15-17	B	Samuël volgde Eli op in die hoedanigheid (wa-jiSJ.póT) of. Vanuit zijn huis oefende hij zijn functie uit.
1 Sam. 8:1-2	R	Samuël stelt zijn zonen aan als SJof.Tiém , zij verrichten hun taak vanuit Berseba.
1 Sam. 8:5-6,20	B	Volk wil een koning die hen zal ‘richten’ en het volk zal aanvoeren in de strijd.
1 Sam. 12:7	R	Samuël wil rechtspreken en het volk van Jehovah’s daden verhalen.
1 Sam. 24:15	B	David zegt dat Jehovah als SJoféeT moet oordelen tussen hem en Saul.
2 Sam. 7:10-11	B	Via Nathan: Israël zal niet meer worden gekweld zoals vanaf de tijd dat Jehovah SJof.Tiém over hen had aangesteld.
2 Sam. 15:4	R	Absalom verzucht: stelde men mij maar tot SJoféeT aan, om in gedingen recht te verschaffen.
2 Sam. 18:19,31	S	Absaloms dood wordt beschreven als het verschaffen van recht.
Ps. 2:10	R	Laat U corrigeren, SJof.Tiém der aarde.
Ps. 7:9 (:8)	R	Psalmist vraagt Jehovah om een rechtvaardig vonnis.
Ps. 7:12 (:11)	R	‘God is een rechtvaardige SJoféeT .’
Ps. 9:5 (:4)	R	Jehovah, rechtsprekend met rechtvaardigheid.
Ps. 9:9 (:8)	R	Jehovah richt de wereld in rechtvaardigheid.
Ps. 9:20 (:19)	R	Natiën worden geoordeeld voor Gods aangezicht.
Ps. 10:18	R	‘Om de verbrijzelde te richten ...’
Ps. 26:1	R	Richt mij, Jehovah, ik ben rechtschapen.
Ps. 35:23,24	R	Verzoek aan God om herstel van recht.
Ps. 37:33	R	Jehovah schiet de rechtvaardige te hulp in een rechtsgeding.
Ps. 43:1	R	‘Richt mij, o God, en voer toch mijn twiststrijd tegen tegenstanders’
Ps. 50:4-6	R	Gericht over zijn volk. God is SJoféeT .
Ps. 51:6 (:4)	R	Gods rechtvaardige oordeel bij ernstige zonde.
Ps. 58:2 (:1)	R	Kunnen de natiën naar recht oordelen?
Ps. 58:12 (:1)	R	God als SJoféeT .
Ps. 67:5 (:4)	R	God richt volkeren naar recht.
Ps. 72:2-4	R	God bepleit de zaak van de rechtvaardige, richt de ellendige, redt de armen, verbrijzelt de bedrieger.
Ps. 75:3,8 (:2,7)	R	God is SJoféeT . Hij verhoogt de een, vernedert de ander.
Ps. 82:1-3	R	God spreekt recht. Spreekt SJof.Tiém aan om naar recht te werk te gaan.
Ps. 94:2	R	Bede tot God als SJoféeT om de hoogmoedigen te vergelden.
Ps. 96:13	R	Jehovah zal oordelen in rechtvaardigheid.
Ps. 98:9	R	Jehovah is gekomen om de aarde te oordelen naar recht en rechtvaardigheid.
Ps. 109:7	R	Tegenstander schuldig bevonden na oordeel.
Ps. 109:31	R	Jehovah staat de arme bij wanneer die wordt geoordeeld.
Ps. 148:11	R	Koningen, vorsten en SJof.Tiém der aarde.

Een aantal opmerkingen over de betreffende passages.

Om te beginnen uit de Pentateuch tot aan Deuteronomium.

- Het werkwoord wordt in Genesis het eerst gebruikt als Saraï aan Jehovah vraagt te oordelen tussen Abram en haar. Dat woordgebruik staat haaks op het leiden of aanvoeren. Saraï voelt zich tekortgedaan en geeft daarvan op deze wijze blijk.
- Jehovah wordt omschreven als de **SJoféeT** van heel de aarde.
- De mannen van Sodom beschuldigen Lot. Waarom? Welk verwijt maken ze hem? Is dat de baas te willen spelen? De uitdrukking door de aangesprokenen, **wa-jiSJ.póT SjafóT** (imperfectum plus infinitief), een uitdrukking met een flinke klemtoon, dat illustreert de zwaarte van hun beschuldiging. Wat was er aan de hand. Lot drong er bij hen op aan 'niet slecht te handelen' – een juridisch getinte kwalificatie, het ging over goed en kwaad. Dat begrepen deze lieden heel goed, maar ze vonden dat Lot zich daar niet mee had te bemoeien; ze maakten dat zelf wel uit, ze zouden hem 'nog veel slechter' doen! De weergave 'de baas spelen' heeft mijns inziens als bezwaar dat de kwestie van goed en kwaad geheel uit beeld verdwijnt. De vertaling 'de wet voorschrijven' (NBV) is niet alleen 'aardig gevonden', maar raakt mijns inziens de bedoeling van de tekst juist heel goed.
- Ook Labans gebruik van het woord gaat om een oordeel tussen Laban en Jakob.
- In Ex. 2:14 komt het woord **SJoféeT** voor. Mozes wordt beschuldigd zich op te stellen als vorst en **SJoféeT**, functies die in een samenleving voorkomen; de mannen hebben het in dat verband ook over een *aanstelling* in een dergelijke functie. Op zich was daarvan natuurlijk geen sprake, maar het was wel het woordgebruik. Mozes wilde een ruzie bijleggen, een bemiddelende rol. Het werd in zekere zin opgevat als 'de baas spelen', dat ligt opgesloten in de functie van 'vorst', maar het beslechtende aspect is ook overduidelijk, en dat wordt beklemtoond door **SJoféeT**, een functieaanduiding.
- Ex. 18:13-26 beschrijft de hervorming van de rechtspraak. Niet alles bij Mozes, maar decentralisatie van kleinere zaken naar lagere 'rechters'. De betekenis van het werkwoord **SjafáaT** is hier overduidelijk juridisch van toon. De mannen zijn aangesteld, een officiële titel wordt hier echter nog niet genoemd.
- In Lev. 19:15 gaat het over bepaalde normen voor de rechtspraak.
- In Num. 25:5 gaat het over **SJof.Téel jIS.raéel**, 'rechters van Israël'. Dat klinkt als een functieomschrijving. Bovendien blijkt hier overduidelijk dat het rechtspreken verder ging dan een uitspraak te doen, het voltrekken van de straf hoorde daar ook bij. Recht én macht.
- Ook in Num. 35:24 wordt het werkwoord gebruikt om een rechterlijke beslissing te nemen. Het gaat hier beslist niet over de baas spelen over, of over leiding geven aan.

Voor zover ik het kan zien vinden we tot hier toe vrijwel uitsluitend verwijzingen naar een rechterlijke betekenis van het woord, hier en daar gecombineerd met macht om de beslissing af te dwingen. Het gaat nergens over het optreden als leider of aanvoerder.

Een aantal conclusies uit de teksten in Deuteronomium en Jozua.

- In Deuteronomium zien we plotseling heel wat vermeldingen van **SJoféeT** als functie. Men zou kunnen zeggen dat de functieomschrijving die in Num. 25:5 werd geïntroduceerd in Deuteronomium algemeen wordt gebruikt.
- Ook in de Jozua-vermeldingen wordt het als een officiële functie binnen Israël gebruikt. Het ligt het in de rede om hier onder **SJoféeT** dezelfde functie te verstaan als in Numeri en Deuteronomium geschetst. Deze vermeldingen staan zowel aan het begin als aan het eind van het boek Jozua en hebben dus ook betrekking op het moment dat de meeste stammen zich in een bepaald gedeelte van het beloofde land hebben gevestigd; er is dan een bepaalde stamgebonden structuur.

Conclusies uit de vermeldingen in Rechters.

- In Rechters 2:16 en verder wordt bij wijze van introductie en overzicht het fenomeen 'rechters' genoemd, zoals die in dit Bijbelboek figureren, **SJof.Tiém**. Als hun taak wordt genoemd: het volk te redden nadat dit door afvalligheid in moeilijkheden was gekomen en het weer op het juiste pad leiden. Het was geen institutioneel en permanent leiderschap. De taak was zeker om leiding te geven aan het volk. Vanuit deze taakomschrijving zou men, als men niet zou weten wat er met **SJoféeT** werd bedoeld, op het eerste gezicht heel goed kunnen concluderen dat hier de betekenis Leider of Aanvoerder was. Wel is dit duidelijk een later geschreven inleiding op de geschiedenis, chronologisch gezien begint het verhaal zo rond Recht. 3:7.
- In Recht. 3:9-11 staat dat toen Israël tot God om hulp riep, God een redder verwekte om Israël te redden. Die redder was Othniël. Hij treedt op conform het werkwoord **SjafáaT (wa-jiSJ.póT)**, de titel **SJoféeT** staat hier niet. Datzelfde geldt later voor Recht. 10:1-3, met Tola en Jaïr, etc.
- Over Debora staat er, Recht. 4:4,5, dat zij in geschillen beslissende uitspraken deed, **SJof.Táah**, ten behoeve van Israël. Haar komen de bedreigingen ter ore en zij ontbiedt Barak. Ze heeft kennelijk gezag en geeft Barak *opdracht* de strijd te voeren. Men zou dus kunnen zeggen dat Barak de sterke arm was van het oordeel van Debora.
- Opmerkelijk is de passage in Recht. 11:27. Tot nu toe was alleen het werkwoord gebruikt in verbinding met de genoemde personen. Recht. 11:27 is een onderdeel van de boodschap die Jefta stuurt aan de Ammonieten die het volk bedreigen. Hierin noemt Jefta Jehovah als **SJoféeT**. Maar niet in de betekenis van Aanvoerder of Leider. Nee, expliciet om te beslissen tussen Ammon en Israël, een juridische connotatie. Dat zegt veel over de betekenis die het woord voor hem kennelijk had.
- Verder valt de titel **SJoféeT** niet. Wel komt het werkwoord een aantal keren voor voor verschillende personen, vanaf Ebzan tot Simson, met de standaardterm **wa-jiSJ.póT et-jiS.raéel**. Dat betekent dat Israël het voorwerp is van het werkwoord. Ook hier geldt: als men niet zou weten wat er met het werkwoord werd bedoeld, dan zou men op zichzelf zeker kunnen denken aan 'besturen', 'leiden', 'aanvoeren', etc.

Het is op dit moment nuttig om de leiders te beschouwen die in het boek figureren en daarna. In Handelingen 13:20 beschrijft Paulus de algemene opvatting dat er na de vestiging in Kanaän rechters waren tot op Samuël. Het overzicht loopt daarom tot op Samuël en zijn zonen. Per rechter staat vermeld met welke volkeren er een conflict was, waarbij uit de beschrijving kan worden opgemaakt welke bemoeienis de betrokken persoon daarmee had. Ook noem ik de wijze waarop zij worden omschreven, hun hoedanigheid en de tijdsperiode waarin zij werkzaam waren, voor zover dat beschreven staat. Daarbij is het niet duidelijk of de perioden allemaal geheel aaneensloten. Het totaal van de hier vermelde perioden is zo'n vierhonderd jaar, in een aantal gevallen is dat de rust die het land genoot, in andere gevallen is dat de duur van iemands bestuur. Het is niet duidelijk in hoeverre deze perioden precies aansloten of elkaar overlaptten. Ook zijn er vermoedelijk niet gedefinieerde episodes, die niet in chronologische volgorde staan (vanaf Recht. 18).

Vooruitlopend op de vraag waarom deze leiders **Sjof.Tiém** werden genoemd en niet koningen, is het goed om in gedachten te houden dat het volk een sterk gedecentraliseerde stamstructuur had. Er waren oudere mannen, hoofden en rechters die taken verrichtten die bij die hoedanigheden hoorden, maar dat was dan gecombineerd met hun gewone bezigheden, het bedrijf wat ze hadden. In tegenstelling tot de hen omringende volkeren hadden ze vooralsnog geen koning. Het ontbreken van een meer permanent centraal gezag betekende, dat er in geval van calamiteiten, aanvallen van buiten, iets moest georganiseerd. In de praktijk betekende dat, dat er iemand opstond of werd gevraagd om de verdediging te organiseren. Maar het was niet zo, dat er vanaf dat moment een centraal gezag was; er was geen automatische opvolging, hoewel de zoon van Gideon daartoe wel een poging ondernam.

In de loop van die tijd veranderde de bestuursvorm echter en kwam er een sterker en meer permanent centraal gezag, uiteindelijk in de vorm van het koningschap. We zien dat Samuël veel werk maakte van zijn taak en op hoge leeftijd zijn zonen aanstelt, een duo-baan en een opvolging. Dat is vervolgens het moment dat het volk om een koning vraagt, waarmee de stap wordt gezet naar een nog sterkere centralisatie. Hieronder een overzicht.

<i>naam</i>	<i>stam</i>	<i>conflict met ...</i>	<i>hoedanigheid</i>	<i>teksten</i>	<i>jaren</i>
Othniël	Juda	Mesopotamië Kushan-Rischaaim.	redder – SjafaaT	Recht. 3:4	8
				Recht. 3:9-11	40
Ehud	Benjamin	Moab Eglon	redder	Recht. 3:14	18
				Recht. 3:15	80
Samgar		Fillstijnen	redder	Recht. 3:31	?
Debora - Barak	Efraïm- Naftali	Kanaänieten Jabin/Sisera		Recht. 4:3	20
			Debora: Sjof.Táah , moeder	Recht. 5:7	40
Gideon	Manasse	Midian Oreb/Zeëv Zebah/Zalmunah	redder	Recht. 6:1	7
			wil geen heersen worden	Recht. 6:14, 8:22,23	40
Abimelech (zoon v. Gideon)	Manasse		koning-vorst	Recht. 9:16-22	3
Tola	Issaschar		redder – SjafaaT	Recht. 10:1,2	23
Jair	Manasse		SjafaaT	Recht. 10:3	22
Jefta	Manasse	Fillstijnen-Ammonieten		Recht. 10:8	18
			leider in de strijd, aanvoerder/hoofd, SjafaaT	Recht. 10:18, 11:6,11, 12:7	6
Ebzan	Zebulon(?)		SjafaaT	Recht. 12:8,9	7
Elon	Zebulon		SjafaaT	Recht. 12:11,12	10
Abdon	Efraïm		SjafaaT	Recht. 12:13-15	8
Simson	Dan	Fillstijnen		Recht. 13:1	40
			redder-leider, SjafaaT	Recht. 13:5,25, 15:20, 16:31	20
Eli	Levi		priester, SjafaaT	1 Sam. 4:18	40
Samuël	Efraïm	Fillstijnen	SjafaaT	1 Sam. 7:6,15-17	
			Sjof.Tiém	1 Sam. 8:1-3	
Joël/Abia	Efraïm		Sjof.Tiém	1 Sam. 8:1-3	

Er vallen een aantal zaken op met betrekking tot ons onderwerp.

- Als er ten tijde van de betreffende episode wordt gesproken over een bepaalde leider, dan wordt in het boek Rechters vrijwel nooit de aanduiding **SJoféeT** gebruikt; we lezen over redder (**moosJléah**), leider (**Sár**), aanvoerder (**qaTSiën**), hoofd (**róSJ**) – Debora wordt ‘moeder’ genoemd.
- Debora is hierop een uitzondering, maar zij deed echt rechterlijke uitspraken (**Sjof.Táah**).
- De vervoeging **wa-jISJ.póT** (of een andere) van het werkwoord **SjafáaT** komt slechts in de helft van het aantal gevallen voor, en dan doorgaans in het laatste vers, waarin de ambtsduur wordt aangegeven; daar verschijnt het niet als een titel maar als een activiteit of werkzaamheid. In een aantal van die gevallen (Jaïr, Ebzan, Elon en Abdon) is er van grote vijandelijkheden geen sprake. Ook perioden van betrekkelijke rust lijken toch te vallen onder het werkwoord **SjafáaT**.
- In het boek Rechters wordt de term **SJoféeT** door Jefta in een gedocumenteerde boodschap gebruikt om de rol van Jehovah als Rechter te beklemtonen. Dat is geen novum, Gen. 18:25 getuigt al van die opvatting.
- Verder wordt **SJoféeT** gebruikt in de inleiding, Rech. 2:16-19, om met terugwerkende kracht de personen te beschrijven die door Jehovah werden gestuurd om het volk na een periode van afval te redden en hen weer op het juiste spoor te brengen. Deze personen werden door Jehovah niet gestuurd in de hoedanigheid van krijgsheer, de gerealiseerde bevrijding was bedoeld als aanzet tot een periode van trouw en toewijding aan Jehovah. Het boek Rechters is geschreven na deze periode van verscheidene eeuwen en kijkt erop terug. De inleiding heeft het karakter van een overzicht vooraf en is daarbij dan uiteraard ook in retrospectief. Daardoor moet de algemene term **SJoféeT** vooral worden gezien als een aanduiding die met terugwerkende kracht van de personen die het volk bevrijdden en hen weer terugbrengen tot de aanbidding van Jehovah; het was de bedoeling dat het volk niet alleen zou meehelpen bij de bevrijding, maar daarna ook zou luisteren! Rech. 2:16-19 zou welbeschouwd kunnen dienen als een definitie van wat in de opvatting van de schrijver een **SJoféeT** is, in ieder geval had het daarmee te maken. Natuurlijk zou men in een aantal gevallen de nadruk kunnen leggen op het wat wilde en vrijgevochten karakter van een aantal van hen, hún optreden zou misschien doen denken aan krijgsheren, de genoemde ‘definitie achteraf’ maakt van de oorlogvoering zeker niet de hoofdzaak.

Het geheel overziend kan bovendien worden vastgesteld, dat als men voor **SJoféeT** in de inleiding zou willen vasthouden aan de betekenis ‘heerser’, men voor de wonderlijke situatie komt dat Jefta, en ver voordat die inleiding werd geconcipeerd, precies dezelfde term gebruikt om Jehovah’s hoedanigheid als Rechter te beschrijven. Ook de rechterlijke werkzaamheden van Debora vallen onder de term ‘rechtspraak’. Dan zouden de twee betekenissen ‘rechtspreken’ en ‘heersen’ zonder verder onderscheid naast elkaar worden gebruikt. Dat wringt wat.

De vraag blijft natuurlijk, wat de oorspronkelijke betekenis van het werkwoord **SjafáaT** moet zijn geweest. Dan zou men moeten identificeren welke passages de oudste zijn. De keren dat **SjafáaT** wordt toegepast op Othniël, Tola, Jaïr, Jefta en anderen (**wa-jISJ.póT**), beschrijven die uitdrukkingen hun hele optreden in een terugblik op hun leven; de later geschreven inleiding reflecteert het woordgebruik op het moment van schrijven, vele honderden jaren na het begin van de periode. Als de oorspronkelijke betekenis toch ‘heersen’ zou moeten zijn, dan impliceert dat, dat dat dan ook de oudste vermeldingen zouden moeten zijn. Verheij voert daarvoor geen verdere bewijzen aan.

Vervolgen we met de boeken Ruth en Samuël.

- Het boek Ruth is geschreven om een bijzondere episode uit de geslachtslijn van koning David te beschrijven. Het boek dateert volgens het laatste vers dan ook uit die tijd. In Ruth 1:1 wordt gewezen naar de periode van de **SJof.Tiém**. Dat is dus de term, zoals die in die latere tijd werd gebruikt.
- In 1 Sam. 3:13 spreekt Jehovah het oordeel uit over het huis van Eli, Jehovah als **SJoféeT**, een rechterlijke uitspraak.
- In 1 Sam. 4:18 wordt over Eli gezegd dat hij 40 jaar de activiteit **SjafáaT** gedurende die periode heeft uitgeoefend. Eli was geen krijgsheer, hij was priester (1 Sam. 1:9). Zonder oorlog te voeren kon hij zijn taken uitvoeren als priester en tegelijkertijd bezig zijn met **SjafáaT**. Dat lijken dan toch wel haast rechterlijke of beslissende activiteiten. Ook zijn zonen waren geen leiders, zij begeleidden wel de ark toen men die meende te moeten inzetten bij de strijd.
- Samuël was geen priester en volgde Eli dus ook niet in die hoedanigheid op. Wel nam hij diens rechterlijke activiteiten over, **wa-jISJ.póT**. Ook Samuël was geen krijgsman. Hij verrichtte zijn **SjafáaT**-werk vanuit zijn huis, maar reisde ook door het land voor dat werk (zie ook 1 Sam. 12:7). Ontegengesteld waren dat uitspraken inzake goed-fout, wat wel, wat niet; het was leiding geven door beslissingen te nemen.
- Als Samuël oud geworden is, stelt hij zijn zonen aan in die taak (1 Sam.8:1-3): **SJof.Tiém I-jIS.raéel**, ‘rechters voor Israël’, de eerste keer dat hun functie de naam krijgt die het zevende Bijbelboek als titel draagt. Uit de beschrijving blijkt dat het een juridische taak is; ze blijken daarvoor echter ongeschikt doordat ze tijdens hun aanvankelijk functioneren steekpenningen aannemen en het recht buigen.
- Het volk vraagt nu (8:5,6) een koning om over hen dezelfde taak, het **SjafáaT**-werk, uit te voeren.
- 1 Sam. 24:15 noemt David, in navolging van Abraham en Jefta, Jehovah als **SJoféeT**, dat in de betekenis van rechter. Deze titel vindt later in Jes. 33:22 een grootse bevestiging.
- In 2 Sam. 7:10,11 noemt Nathan de titel **SJof.Tiém**, terugverwijzend naar de periode uit het gelijknamige boek.
- In 2 Sam. 15:2-4 zegt Absalom dat als hij **SJoféeT** zou zijn, er recht zou worden gedaan. De tekst meldt in feite dat rechtspraak tot de verantwoordelijkheid van de koning behoorde. Het koningschap omvat in ieder geval de praktijk van de eerdere bestuurders. Absalom brengt zelf de roep in de wereld dat *hij* pas een echt goede rechter zou zijn – hij wilde natuurlijk koning worden. Wat we hier over de **SJoféeT** lezen, klinkt niet als een novum.

Het geheel overziend, kunnen we zeggen dat in de boeken Ruth en 1 en 2 Samuël de titel **SjoféeT** vaker wordt gebruikt, en dan vooral om een meer juridische functieomschrijving te geven dan krijgsheer, aanvoerder of leider.

Een eerste conclusie moet zijn, dat het inderdaad onjuist zou zijn om het woord **SjafáaT** in de genoemde periode te reduceren tot alleen maar juridische zaken, maar dat er ook weinig reden is om **SjafáaT** daar te beperken tot alleen maar het uitoefenen van macht. Mijns inziens mag het herstellen van het recht niet worden ontzegd aan de missie van die verschillende bestuurders, ook al is hun optreden niet altijd even gepolijst. Ongetwijfeld kleurt de reputatie van Simson die van de anderen, maar waarschijnlijk ten onrechte. Velen zijn alleen bij naam en tijdsduur vermeld en leefden in tijden dat er over oorlog niet wordt gesproken; ze hadden vermoedelijk alleen een bestuurlijke rol, maar vervulden die waarschijnlijk naar eer en geweten – daarin was het nemen van bestuurlijke beslissingen en het beslechten van meningsverschillen waarschijnlijk toch van belang. Ook is het zo dat het boek Rechters een periode van meerdere eeuwen bestrijkt waaruit de meest opvallende gebeurtenissen zijn uitgegroot. Dat vraagt om terughoudendheid in onze beoordeling van de rest of het geheel.

Verder hebben we vastgesteld dat voor deze mensen **SjoféeT** nog geen echte titel was; die term wordt pas vanaf Samuël gangbaar. De vraag dringt zich op waarom de genoemde leiders dan, achteraf en met terugwerkende kracht, **Sjof.Tiém**, rechters, worden genoemd zoals genoemd. Het antwoord moet mijns inziens worden gezocht in de justificatie die in die inleiding van het boek Rechters wordt gegeven. Daar wordt de vijandelijke bezetting gekoppeld aan de afval van de ware aanbidding, dat is de straf op de afgoderij (Recht. 2:11-14; 3:7,8). De redding komt vervolgens niet zomaar, maar is het gevolg van hun berouw (2:18; 3:9,10). De bevrijding luidt vervolgens een periode in van rust, waarin de aanbidding van Jehovah is hersteld. Dat weer terechtbrengen is een belangrijk aspect. En dat werd uitstekend gehonoreerd door, ook al is het achteraf, hen de titel **SjoféeT** te verlenen.

Bij de vertaling van dit woord is het natuurlijk een bezwaar dat het woord 'rechter' op het eerste gezicht teveel doet denken aan uitsluitend een juridisch optreden, de essentie van het artikel van Verheij. Maar hetzelfde bezwaar, maar dan omgekeerd, kleeft mijns inziens aan de termen Leider, Aanvoerder. Daaruit is 'het terechtbrengen' verdwenen, het herstellen van de juiste situatie klinkt daarin niet door. Die weergave heeft nog een bezwaar. 'Aanvoerder' veronderstelt dat het voeren van oorlog een hoofdzaak is, 'Leider' veronderstelt een doel, op weg ergens naar toe te zijn. Maar het doel was al bereikt, ze waren in het beloofde land, en ook het voeren van oorlog was geen doel, er was een status quo. Is er dan een alternatieve titel? 'Gezagdrager' is het overwegen waard, hoewel dat toch ook niet helemaal de lading dekt in een omgeving waarin er nauwelijks sprake van centraal gezag is. Een gekunstelde en kunstmatige naamgeving schiet het doel toch ook voorbij. Ik houd het ondanks alles op 'rechter', maar dan met dien verstande dat daarin dan ook de uitvoerende macht ligt opgesloten om de uitspraak ten uitvoer te brengen.

Dan naar de Psalmteksten. De meeste teksten daar gaan over Jehovah als Rechter of over diens oordelen; daar lijken mij de aspecten van beslissen en rechtspreken evident. Ik zie verder twee passages, waar menselijke leiders worden genoemd, Ps. 2:10 en 148:11. In beide teksten staan **Sjof.Tiém** genoemd naast koningen. Het gaat dus zeker om macht of gezag. Op zich zou daar een van de genoemde alternatieven passen. Maar Psalm 2:10 heeft nog een woordspeling in zich, waardoor de weergave 'rechter' mij toch het meest passend lijkt. Hier worden de rechters gemaand om zelf te doen wat zij normaliter een ander opleggen: het accepteren van correctie of vermaning, **hiwas.roé**. Dat woord is gebiedende wijs meervoud van de passieve vorm van het werkwoord **jaasár**.

- Benjamin Davidson geeft in *The Analytical Hebrew and Chaldee Lexicon*:
jaasár: -I. to chasten, correct, punish, -II. to admonish, exhort, instruct
- Lisowsky's *Konkordanz zum Hebräische Alten Testament* vermeldt voor de passieve vorm, dat is hier het geval (d/e/l):
sich belehren lassen / to let oneself be admonished / monenti parere

Een enkele vertaling geeft het woord **hiwas.roé** weer met 'weest gewaarschuwd'. Dat kan, maar lijkt minder sterk; het gaat er niet alleen om dat de **Sjof.Tiém** ophouden met kwaaddoen, maar dat zij zich aan Gods aangestelde koning onderwerpen, dus kwaad inruilen voor goed. Die woordspeling verdwijnt als voor de term 'leiders' zou zijn gekozen. Ik wil tot slot de opmerking niet onvermeld laten die A.C. Feuer bij deze tekst maakt in de voetnoot bij zijn **Tehillim**-vertaling:

be disciplined. i.e. submit to **moesáar** self-discipline and moral law.
You, who as judges of the earth, desire to put earthly affairs in order,
must first put yourselves in order by acknowledging HASHEM's absolute truth
as the one law which stands supreme above all others.

Over de passieve vorm van het werkwoord **jaasár**: dezelfde vervoeging komt ook voor in Lev. 26:23, Jer. 6:8, 31:18 en Spr. 29:19. Sommige vertalingen geven de verschillende teksten ook verschillend weer, dat is uiteraard de vrijheid van de vertaler. Maar 'zich laten corrigeren' is een weergave die correct is en op al deze plaatsen lijkt te passen. Mede gezien de besproken betekenis van de term **hiwas.roé**, lijkt 'rechters' in Psalm 2:10 mij ondanks alles een passende vertaling.

Voor het laatst bijgewerkt: 23 januari 2012